

OBISK KOROŠKE V ČASU »VOJNE ZA KRAJEVNE NAPISE« (ORTSTAFELKRIEG, ORTSTAFELSTURM) OKTOBRA 1972

THE VISIT TO CARINTHIA IN THE TIME OF »TOPOGRAPHIC SIGNS WAR« (ORTSTAFELKRIEG, ORTSTAFELSTURM) IN OCTOBER 1972

The 30th anniversary of the Carinthian »topographic signs« war revived the interest of Austrian journalists and researchers in October 1972 events in Carinthia. 17 years after the signing of the Austrian State Treaty which in paragraph 3 of Article 7, among other things, determines bilingual topographic signs in districts with Slovene (Carinthia and Styria) and Croatian (Burgerland) minorities, the Austrian socialist government ordered that German-Slovene topographic signs be posted in certain settlements of Carinthia. However, with police being passive, German nationalist gangs in a few September and October nights removed all bilingual signs unpunished, and brought a part of them to Klagenfurt/Celovec on October 28, at the time of the meeting organized by the Chancellor Bruno Kreisky, whom they insulted as »Jewish swine«. As a contribution to the knowledge about »topographic signs war«, the author publishes (with some clarifications) his report on the study visit to Carinthia on October 16-18, 1972. Specially dealt with are cases of signs removal, violence against individual Carinthian Slovenes and their property, reactions in the Carinthian German and Slovene public and arrests of Marjan Srienc and the author in Voelkermarkt/Velikovec on October 18.

Keywords: Carinthian Slovenes, bilingual topographic signs, Ortstafelkrieg, Ortstafelsturm, October 1972, Slovene history

Tridesetletnica koroške »vojne za krajevne napise« je oživila zanimanje avstrijskih novinarjev in raziskovalcev za dogodke na Koroškem oktobra 1972. Sedemnajst let po podpisu Avstrijske državne pogodbe, ki v 3. odstavku člena 7 med drugim predpisuje tudi dvojezične topografske oznake v okrajih s slovensko (na Koroškem in Štajerskem) in hrvaško manjšino (na Gradščanskem), je avstrijska socialistična vlada namreč dala v nekaterih koroških krajih postaviti nemško-slovenske krajevne table. Ob pasivnosti policije pa so nemškonacionalne horde v nekaj septembrskih in oktobrskih nočeh nekaznovano odstranile vse dvojezične napise in jih del 28. oktobra pripeljale v Celovec na zborovanje kanclerja Bruna Kreiskega, ki so ga ozmerjali z »židovsko svinjo«. Kot prispevek k poznavanju »vojne za krajevne napise« avtor objavlja in z nekaj pojasnili dopolnjuje svoje poročilo o študijskem potovanju po Koroškem 16.-18.10.1972. Posebej so obravnavani primeri podiranja tabel, tedanjega nasilja nad posameznimi koroškimi Slovenci in njihovim premoženjem, reakcije v koroški nemški in slovenski javnosti ter aretacija Marijana Srienca in avtorja (18.10.) v Velikovecu.

Ključne besede: koroški Slovenci, dvojezični napisi, »Ortstafelkrieg« : »Ortstafelsturm«, oktober 1972, slovenska zgodovina

Tridesetletnica koroške »vojne za krajevne napise« (Ortstafelkrieg, Ortstafelsturm, Ortstafelpogrom) je oživila zanimanje avstrijskih novinarjev in raziskovalcev za dogodke na Koroškem oktobra 1972. Sedemnajst let po podpisu Avstrijske državne pogodbe, ki v 3. odstavku člena 7 med drugim predpisuje tudi dvojezične topografske oznake v okrajih s slovensko (na Koroškem in Štajerskem) in hrvaško manjšino (na Gradiščanskem), je avstrijska socialistična vlada namreč dala v nekaterih koroških krajih postaviti nemško-slovenske krajevne table. Ob pasivnosti (sicer okrepljenega) orožništva in policije pa so nemškonaacionalne horde v nekaj septembrskih in oktobrskih nočeh nekaznovano odstranile vse dvojezične napise in jih del 28. oktobra pripeljale v Celovec na zborovanje kanclerja Bruna Kreiskega, ki so ga ozmerjali z »židovsko svinjo«.

Ob tridesetletnici sta bila na Dunaju in v Celovcu na temo pogroma na dvojezične krajevne napise pripravljena simpozija,¹ na katerem so referirali Karl Stuhlpfarrer, Sepp Brugger, Gero Fischer, Valentin Sima, Mirko Messner in Peter Gstettner. Njegova razprava »Napad na krajevne table pred 30 leti – gibanje proti zakonitosti in redu. Analiza mikropolitike na Koroškem okoli leta 1972« je bila objavljena v »Razpravah in gradivu«.²

Profesor Gstettner je s podrobno analizo dokumentov in s pogovori s tedanjimi akterji dokazal, da jeseni 1972 ni šlo za nikakršno spontano reakcijo prebivalstva na »vsiljeni zakon o dvojezičnih napisih«, ampak za dobro organiziran pogrom, ki izpolnjuje vse kriterije za oznako »teror«. »Zmaga v nemški noči« je za koroške Slovence »pomenila travmo, ki po tridesetih letih še traja.« Gstettner je pokazal, »kako se z organiziranim terorjem na ulici lahko pritiska na vlado, škoduje demokraciji in dodatno zožuje manjšinske pravice,« ter »zakaj na Koroškem manjšini sovražna politika uspeva vse do danes in zakaj avstrijska državna pogodba še ni izpolnjena.«³ Vsi uradni postopki proti podiralcem dvojezičnih napisov so bili ustavljeni, pripravljena uradna dokumentacija o nezakonitem prevratniškem dogajanju je ostala do danes neobjavljena, prelomnemu dogodku pa tudi koroško zgodovinopisje ni posvečalo skoraj nobene pozornosti.

Na drugi strani »med prebivalstvom obstaja široko in deloma podrobno védenje o napadu na dvojezične table. To je »podtalno védenje«. O tem védenju

* * *

¹ Poročilo o celovškem simpoziju je dostopno na spletnem naslovu <http://akin.mediateweb.at/31.02/31carint.htm>.

² Peter Gstettner, Der Ortstafelsturm vor 30 Jahren – eine Bewegung gegen Gesetz und Ordnung. Eine Analyse der Mikropolitik rund um das Jahr 1972 in Kärnten. V: *Razprave in gradivo – Treatises and Documents*, Ljubljana, 41, 2002, str. 68-95

³ Povzete cit. dela, str. 68.

pa ne govorijo v javnosti.«⁴ Še manj pa so o njem pripravljene pričati na sodišču, saj morajo z več sto nekdanjimi storilci (ki nekaj podrtih tabel kot trofeje še hranijo po podstrešjih) živeti kot sosede ali sorodniki. Navzlic zanikanju in poskusom sodnega spodbijanja ostaja dovolj dokazov za ugotovitev, da so bile v ozadju podiranja dvojezičnih napisov koroške nemškonacionalne organizacije okoli Kärntner Heimatdiensta. Gstettner ponavlja tudi jasne Kreiskyjeve ocene tedanjega celovškega dogajanja: »Čisti nacisti. Tisoče ljudi« in »največje nacistične demonstracije po vojni.«⁵ Spodbija pa oblikovanje olepševalnega mita, po katerem naj bi bilo podiranje dvojezičnih napisov »spontana ljudska vstaja«, »demokratsko protestno gibanje«, ki naj bi bilo »mirno«⁶ ali pa javnosti in oblasti malo znana »tajna dejavnost«.

Nekoliko vseeno preseneča, da kolega Gstettner ob upravičeni kritiki pomanjkanja temeljnih zgodovinopisnih raziskav v svojem predavanju ni opozoril vsaj na objavljene sumarne orise in ocene jesenskega pogroma na dvojezične krajevne table v avstrijskem zgodovinopisju.⁷ V celoti so spregledane tudi sočasne objave v tedanjem slovenskem tisku, vključno s sociološkimi, politološkimi in pravnimi analizami, kakor tudi poznejši historični pregledi. Vsaj nekaj avtorjev bom v nadaljevanju še omenil, čeprav ne Gstettnerjev ne moj namen ni pripraviti monografije o koroški jeseni 1972.

Sredi leta 2003 se je oživiljeni raziskovalni interes za »Ortstafelkrieg« pokazal tudi ob pripravljanju oddaje ORF, ko so avtorji v iskanju dokumentacije in pričevanj prišli tudi v Ljubljano in na Inštitut za narodnostna vprašanja. Kot edini raziskovalec, ki na inštitutu službuje še od leta 1972, sem za ORF lahko nastopil tudi kot »Zeitzeuge«, iz arhiva pa sem potegnil tudi svoje poročilo o potovanju po Koroškem 16.-18.10.1972. Ker to poročilo doslej še ni bilo objavljeno, sva z urednikom naše revije presodila, da ga velja javnosti ponuditi v branje.

Jesensko potovanje leta 1972 ni bilo moje prvo terensko raziskovanje ali prvo daljše bivanje onstran Karavank. In tudi poročilo o tedanjih popotnih opažanjih in spoznanjih ni bilo med mojimi prvimi poročili, ki sem jih napisal, večino pa tudi objavil. Konec poletnih počitnic 1966 sem z gimnazijskim sošolcem Matjažem Zwittrom prvič prekrizaril Koroško.⁸ Poleti 1967 smo ljubljanski taborniki prvič razprli šotore v Globasnici,⁹ v naslednjih letih še večkrat v

* * *

⁴ Cit. delo, str. 72.

⁵ Cit. delo, str. 79, z navedbo virov.

⁶ Cit. delo, str. 81.

⁷ Morda začenši z delom: Hanns Haas, Karl Stuhlpfarrer, *Österreich und seine Slowenen*, Wien 1977; posebej str. 105-106.

⁸ Matjaž Zwittner, Janez Stergar, Hodil po zemlji sem naši... V: *Mladinec, glasilo dijakov II. gimnazije v Ljubljani*, Ljubljana, 1, 1966-67, št. 1, str. 10-13.

⁹ Janez Stergar, Ljubljanski Zmaji na Koroškem. V: *Tovariš, ilustrirani tednik »Dela«*, Ljubljana, 19.9.1967, str. 24-26.

različnih koroških krajih.¹⁰ Taborniki smo na izlet na Koroško 23.11.1969 naenkrat popeljali deset polnih avtobusov.¹¹ Z več drugimi ljubljanskimi študenti sem si 10.10.1970 ogledal in fotografiral celovške orgije ob 50-letnici koroškega plebiscita. Profesorji ljubljanske filozofske fakultete in nekateri njihovi študentje smo od konca šestdesetih ali začetka sedemdesetih let pričeli z rednimi (sprva pobožičnimi) »romanji« na »Koroške kulturne dneve«¹² in na nekatera druga strokovna srečanja ter o njih tudi poročali svojim institucijam (kot je to navada v vseh urejenih družbah) in v tisku.

Sam sem v študentskih letih o zunanjepolitičnem, posebej zamejskem dogajanju ter o študentskih akcijah v podporo manjšinam mdr. pisal v študentski »Tribuni« in poročal na Radiu Študent; leta 1971 sem predsedoval mednarodnemu študentskemu seminarju na Bledu. Ker sem bil kot nadpovprečen študent in štipendist »Kidričevega sklada« zavezan, da se zaposlim v znanosti, in ker so me nekateri moji profesorji priporočili vodstvu Inštituta za narodnostna vprašanja, sem se na jesen 1972 (še z diplomo prve stopnje in tik pred drugostopenjsko) dogovoril za nastop službe pred koncem leta. Izbruh »Ortstafelsturma« je bil pravi povod za moje novo potovanje na Koroško. Za Radio Študent je to bila mamljiva novinarska tema, za inštitut raziskovalni izziv, ki se ga tedanji redni sodelavci niso lotili, saj vesti o zaostrenem položaju na Koroškem niso bile prav pomirjujoče. Na Koroškem sem seveda že imel celo vrsto »starih« znancev, na inštitutu pa so me opremili še z novimi naslovi možnih sogovornikov ter z napotkom, da mi bodo slovenske organizacije rade pomagale pri terenskem raziskovanju in zbiranju dokumentarnega gradiva.

Do Celovca sem se odpeljal v študentski družbi (z razpadajočim tržaškim fiatom), naprej po Koroškem me je vozil sodelavec Slovenske prosvetne zveze Marijan Srienc, s katerim sva bila potem tudi skupaj aretirana (in po zaslišanju izpuščena). Po povratku v Ljubljano sem se lotil pisanja poročila, ki je kot dokumentarno gradivo objavljeno v nadaljevanju tega prispevka. Na »severnem oddelku« INV se je že poleti zaposlil moj študijski kolega Dušan Nečak, ki je v času podiranja dvojezičnih napisov mdr. pripravljal tematsko kronologijo.¹³ Ta mi je ob pritegnitvi drugih virov služila za angleško pisano koroško kronologijo v štu-

* * *

¹⁰ Janez Stergar, Taborjenje med koroškimi Slovenci. V: *Vestnik koroških partizanov*, Ljubljana, 6, 1973, št. 4, str. 68-69 (neavtorizirano krajšano).

¹¹ Janez Stergar, Bili smo kot doma na Koroškem. V: *Tabor*, Ljubljana, 15, 1969, št. 9-10, str. 228-229.

¹² Janez Stergar, Koroški kulturni dnevi. V: *Zgodovinski časopis*, Ljubljana, 32, 1978, št. 1-2, str. 155-159.

¹³ Dušan Nečak, Kronologija dogodkov na južnem Koroškem ob postavitvi dvojezičnih napisov (21. sept. - 25. nov.). V: *Delo*, Ljubljana, 2.12.1972, str. 16-25. Isti, *Kronologija važnejših dogodkov na južnem Koroškem od septembra 1972 do avgusta 1973*, Ljubljana 1973 (ciklostirano gradivo). Kot avtorjev tedanji inštitutski »cimer« sem že ob dnevnem nastajanju kronologije pripominjal, da bi ju bilo bolj smotrno urediti po datumih dogodkov in ne zgolj po dnevih objave posamezne časopisne vesti.

dentskem biltenu »Info«.¹⁴ Raziskovalno in publicistično so pogrom na Koroškem spremljali še drugi tedanji inštitutski sodelavci, poleg vodje »severnega oddelka« Toneta Zorna tudi ravnatelj Drago Druškovič in vodja »zahodnega oddelka« Janko Jeri.¹⁵

V objavi mojega poročila iz jeseni 1972 ni prav ničesar izpuščenega, zaradi lažje berljivosti so izpisane nekatere okrajšave in popravljene očitne tipkarske napake. Dodanih je par povezovalnih besed (kar je jasno označeno z ležečim oklepajem) ter nekaj opomb pod črto. Že v originalu poročila so v okroglih oklepajih navedeni viri za posamezne informacije ali ugotovitve. Ker so v besedilu uporabljene le - vsaj poznavalcem koroške tematike - splošno poznane kratice, jih večinoma ne pojasnjujem.

POROČILO

O POTOVANJU PO KOROŠKEM V DNEH OD 16. DO 18. OKTOBRA 1972

1) OPRAVLJENA POT IN RAZGOVORI

Iz Ljubljane v Slovenji Plajberk in Celovec skupaj s Sergejem Lipovcem,¹⁶ Tržačanom, študentom FSNPV, Ljubljana – Titova 102, ter Milanom Stepanovičem, študentom FF, Ljubljana – Ruska 2; Lipovec in Stepanovič sta potem sama nadaljevala pot v Hodiše, Logo vas, Podravlje, Šent Jakob in v Ljubljano, jaz pa sem z Marijanom Sriencom,¹⁷ uslužbencem Slovenske prosvetne zveze obredel Velikovec, Dobrlo vas, Globasnico, Kršno vas, Žitaro vas, Mlinče, Vesele, spet Celovec, nazaj v Ljubljano. O pogovorih obeh kolegov glej posebno poročilo!¹⁸ (Lovro Kasl /Kaselj/ v Hodišah, Einspieler v Podravljah, Serajnik v Št. Jakobu).

Naši in moji sogovorniki so bili: jugoslovanski carinik na meji, oče in mati Wieserjeva v Slovenjem Plajberku, dr. Franci Zwitter, Florijan Sablatschan pri NT,¹⁹ dr. Joško Tischler, Hanzí Ogris, Rado Janežič, Andrej Kokot, več dijakov

* * *

¹⁴ Janez Stergar, Dušan Nečak, Selected Chronology of Carinthian »War about Sign-posters«. V: *Info*, Ljubljana 1973, št. 5, str. 8-12.

¹⁵ Za podrobnosti glede objav glej: Mara Mervič, Marjeta Čelovič, Janez Stergar (ur.), Biografije in bibliografije sodelavcev Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani za obdobje 1958-1978. V: *Razprave in gradivo – Treatises and Documents*, Ljubljana, 1980, št. 11-12, str. 79-151. Nekaj neobjavljenih elaboratov pa je dostopnih v dokumentaciji oziroma arhivu inštituta.

¹⁶ Sergej Lipovec je po povratku v Trst postal sodelavec novega Slovenskega raziskovalnega inštituta – SLORI.

¹⁷ Marijan Srienec je po diplomii na ljubljanski AGRIFT postal znan gledališki in filmski igralec ter režiser, od 1991 je bil na vojnem področju v nekdanji Jugoslaviji kot novinar in pozneje predstavnik evropske Organizacije za varnost in sodelovanje (prim.: *Nedelja*, Celovec 23.6.1996). Umril je 20.3.1997 v bolnišnici v Šentvidu na Glini, pokopan je na Rebrci.

¹⁸ Priznam, da tokrat poročila v zaprašenih inštitutskih in domačih kupih papirja nisem niti poskusil iskati.

¹⁹ *Naš tednik* – glasilo NSKS, Narodnega sveta koroških Slovencev.

dijaškega doma ob Lendu, več dijakov starega Mohorjevega doma na Völkermarkter Strasse, Zvone Zorko²⁰, nastavljenec slovenske hranilnice v Velikovcu, kup žandarjev v Velikovcu (imen nimam), uslužbenec v Rutarjevi trgovini v Dobrli vasi (ime lahko pove Marijan Srienc), gostilničarka v »Juenni« pri Globasnici, Janez Hudl iz Globasnice, Joško Hutter in njegova žena, Janez Havel (Čeh v Globasnici), čevljar Franz Tomasch iz Kršne vasi pri Št. Lipušu, /Vladimir/ Rutar v Žitari vasi, eden izmed bratov Wakounig – v službi na bencinski črpalki v Mlinčah, /Janez/ Luc Wutte in njegovi domači, prof. Jože Wakounig, Marijan Srienc, prof. /Andrej/ Mohar.

Posnel sem nekaj fotografij z dvojezičnimi tablami oz. s prazninami, kjer bi table morale biti. Na magnetofonskem traku imam del prerekanja med Marijanom Sriencem in velikovškim žandarjem. O velikovškem pripetljaju je poročal KTZ 19.X., jaz sem odposlal odgovor čez teden dni. V kolikor ga ne bo ponatisnilo »Delo« (5.XI.72), bom priložil kopijo. Epilog v KTZ??²¹

2) NEDELJSKO ZBOROVANJE HEIMATDIENSTA, 15.X.72

Število udeležencev 10.000 drži, od tega približno 4.000 iz Slovenske Koroške (F. Zwitter), baje tudi Tirolci in Štajerci (Wieser), baje tudi iz Dunaja in Nižje Avstrije (Wutte), iz Lienza, Štajerske, Tirolske, Nižje Avstrije, Salzburške (dijaški dom Lend). Da jih je bilo iz južne Koroške bolj malo, priča dejstvo, da so posebej pozdravljali »zaslopstva« posameznih vasi (dij. dom Lend). Splošen vtis je bil, da je bilo zbranih od drugod le malo ljudi, rajhouskih Nemcev skoraj ne omenjajo (Zvone Zorko je videl en avto...). Starostna struktura je bila pestra. Veliko sogovornikov je govorilo o »nahecani mladini«. Mladina predusem podeželska, pri čemer ima velik pomen organizacija Landjugend, ki ima pod svojim vplivom pol mladine; močna finančna zaslomba (Wieser, Zwitter, Tischler...). Celovška gimnazija je zborovanje gledala ob sirani zaradi zabave (trije švicarski študentje dr. Zwitteru, dijaki). Pač pa so seveda po koroških vaseh to nedeljo manjkali vsi nekdanji naciji (Zwitter). Za razliko z oktobrom 1970 opazna diferenciacija med Nemci, zlasti odsotnost vlade in usaj vodilnih socialistov (Zwitter).

Govore je delno posnel Zorko in vse že poslal v Ljubljano, ne ZSO ne NSKS tekstov nimajo, objavljeni so bili le v izvolečkih. Pravzaprav naj bi šlo za omiljene, cenzurirane govore z občnega zbora Heimaldiensta v Dobrli vasi (Zablačan /Sablatshchan/), zahteva po fizičnem obračunu ni bila ponovljena,

* * *

²⁰ Tedanji dopisnik RTV Ljubljana v Celovcu.

²¹ Epiloga v socialističnem *Kärntner Tageszeitung* ni bilo, svoj popis velikovškega dogajanja sem nato objavil v *Vestniku koroških partizanov* in ga ponatiskujem v nadaljevanju razprave.

use skupaj je bilo bolj uperjeno proti vladi (Zwitter...). »Radikalnejša« gesla so dvigali le od časa do časa, Zorko (=Kokot) jih je nekaj posnel. Kokota so odri-vali, ko je hotel posneti prsa s hitlerjanskimi odlikovanji (v Avstriji so sicer pre-povedana le tista nacistična odlikovanja, ki imajo kljukasti križ). Zablacan je opazoval reakcije poslušalcev in ugotovil, da so skrajni primitivci, saj so huronsko vpitje zagnali le ob kratkih parolah. Če je imel stavek več kot dva odvisnika, pa čeprav je bil zelo ostro uperjen proti Slovencem, reakcije ni bilo. Pred zborovanjem so /Feliksa st./ Wieserja v Sl. Plajberku prišli nagovarjat, da je njegova domovinska dolžnost, da gre v Celovec.

3) DVOJEZIČNE TABLE

K že znanemu samo nekaj drobnih dodatkov! Zwitter je vedel le, da so nekateri Slovenci baje prijaviли odstranjevalce. Dobra organizacija odstra-njevanja. Nova moda: avstrijske zastavice ob krajevnem napisu (težave Hanzija Ogrisa v časopisu, ker je odstranil razcefrano zastavico; prvi »odstranjevalec«, ki so ga časopisi poimensko navedli!). Škocjanski sociali-stični župan Vitus Jesse iz pisarne organiziral odstranjevalni pohod (Tischler...; medtem sicer že splošno znana stvar); ko je prvič telefoniral Robertu Matajdelu, naj gre zraven, se je Matajdel izgovoril, drugič je šel zraven. Matajdel je to pripovedoval Francu Piceju, Picej Lucu Wutteju. Ogris zagotavlja, da so bili v Bilčovsu odstranjevalci vsi tuji, domači heimatdien-slovci »malo sodelovali«. Za imena je težko, baje le eden spoznan (Ogris).

Ko je avto s celovško registrsko tablico 9.10.1972 v Hodišah odstranjeval dvojezično tablo, je žena prof. Moharja to prijaviła žandarmeriji, s številko; priča še hodiški šolski ravnatelj (prof. Mohar). Baje je KZ objavil tudi vest o podobnem primeru iz Škofič²² (prof. Mohar). V Podjuni so policaji baje nekaj noči »stražili« table. Slovenski dijaki (Borut Sommeregger idr.) so šli v kontro-lo. Zapisane imajo datum in uro ter številko policijskega avtomobila, v katerem je posadka mirno spala – v gozdu pri Grabalji vasi. Prav tako na križišču Grabalja vas – Št. Primož, kjer so fantje kontrolo zbudili. Eden od policajev je rekel »No, že v redu, saj nas je že začelo zebsti«. Ko je kolona pri drugem množičnem naskoku prišla do table pri Št. Vidu (pri Klopinijskem jezeru) je policaj, ki je bil ob tabli na straži rekel: »Machts schnell, wir kriegen Verstärkung!«²³ - priči Stefan Riegelnik in Folti Hartmann. Po prvi odstranitvi v Št. Vidu so otroci potem imeli table za igranje (Borut Sommeregger in drugi

* * *

²² Gre za znano prijavo Mira Miškulnika (in njegove žene Marije - Micke). Po *Volkszeitung* 17.10.1972 o škofiškem gostilničarju poroča Dušan Nečak, cit. delo, str. 15 O usodi Miškulnikove prijave Peter Gsietner, cit. delo, str. 92-93.

²³ Hitro opravite, dobimo okrepitev!

dijaki). Ko so dvakrat snemali kažipot za Globasnico, je žandar obakrat popisal automobile. Sprevod 9.10. je bil pijan, na čelu in začetju kolone sta vozila policijska avtomobila (krčmarica v gostilni Juenna pri Globasnici).

Nekaj tabel je vseeno preživelo 10. oktober: krajevna tabla na Obirskem, kažipota z Obirskega v Sele in v Korte (Janez Hudl). V nedeljo 15.10. so trije Globošani v Štebnu videli dva iz Dvora pri Šmihelu, ko sta snemala tablo; oba sta v službi v pivovarni. Naznanili so ju (Hudl). V Mlinčah so snemali domačini. Govorijo, da so dobili po 5000 Asch tisti, ki so snemali in po 300 tisti, ki so snemanju prisostvovali (Wakounig v Mlinčah).

Kot rečeno, sem posnel nekaj dvojezičnih tabel (Klobasnica, Mlinče) in nekaj praznin – vse 18.X.1972. V Globasnici sem opazil, da je slovensko ime »Klobasnica« zaščiten s prozorno plastično folijo. V Mlinčah je bil novi dvojezični napis na obeh straneh opremljen z avstrijsko zastavico. Wakounig je trdil, da je taka že prišla »original gepäckt«. (Zadnje izjave Kreiskega to v neki meri potrjujejo!). Drugod že omenjena moda rdeče-belo-rdečih zastav ob napisih. Nikjer niso pravili, da bi se cestarji jezili, ko morajo vedno znova nameščati table. Možno je, da jih kdo tudi sam ponoči odstranjuje. Da bi Slovenci kje s silo skušali preprečiti odstranjevanje, nisem slišal. Pač pa se je policija hvalila, da je s svojo prisotnostjo preprečila krvoprelitja. Slovenci naj bi se ponekod le besedno spopadli z odstranjevalci.

V Pliberku je bila med mazači ženska, ki je bila 1961 (morda tudi 1971) števna komisarka.²⁴ Baje tudi bivši ravnatelj v Škocjanu Rebernik (?) (Sommeregger in ostali dijaki).

4) FIZIČNI NAPADI NA SLOVENCE

Izgleda, da so pretepi postali običajna praksa »domovini zvestih«. Slišal sem za vrsto primerov, ko so predvsem gostilniški pogovori imeli za posledico pretep. Nisem slišal, da bi bil kje tepen Nемеc, vedno se je začelo z desetim oktobrom in napisnimi tablami.

Bolje dokumentirani primeri:

V gostilni Andreja Lausegerja v Slovenjem Plajberku so ob nekem prepiru okoli 10. oktobra pretepli nekega fanta, baje iz Št. Jakoba, baje se je zdravil v celovški bolnici. Vodja skupine naj bi bil 38 let star heimatdienstovec; šlo je za isto skupino, ki je Wieserja nagovarjala, naj gre v Celovec na proslavo

* * *

²⁴ Gstettner v cit. delu na str. 81 opozarja, da mu ni znana nobena fotografija, na kateri bi bila med podiralci dvojezičnih krajevnih tabel ženska.

(Wieser). V isti gostilni so se 9.10. spravili nad dijake slovenske gimnazije, oklofutani je bil Hanzi Wieser. Prej so izgrezniki – domači gozdni delavci - kurili kres, potem naj bi šli še po okrepitve v sosednjo vas; povod za pretep je bilo izzivalno mahanje z zastavo (Wieser, Hanzi Wieser in drugi dijaki doma ob Lendu).

Konec septembra ali v začetku oktobra (točen datum se da takoj ugotoviti) je šel dijak 8.b razreda Slovenske gimnazije Borut Sommeregger²⁵ še z enim dijakom od doma na Völkermarkter Strasse proti Altplatzu. Pred gostilno Geyer ju je pričakala zaseda petih pretepačev. Dva spredaj, trije zadaj. Za začetek so brez besed Boruta udarili po glavi, tako da je lahko le zaupil kolegu, naj beži, in se sesedel na tla. Kako so ga potem obdelovali, se ne zaveda. Pomagal mu ni nihče, ljudje so stali ob strani in opazovali pretepanje. Borut se je sorazmerno hitro opomogel, poklical je policijo. Ker se mu je zdelo, da so napadalci šli v gostilno Geyer, je pred policaji ustopil in res našel vso družino zbrano za mizo. Že so mu zagrozili, da ga bodo še enkrat pretepli, ko so ustopili policaji. Vse pretepače so odpeljali iz gostilne in jih pred vhodom legitimirali. Do Boruta so bili policaji prijazni. Obljubil je, da se bo pozanimal, kako teče postopek proti napadalcem, ob mojem obisku ni vedel nič točnega. S prijavo je policiji predložil tudi zdravniško spričevalo, ki potrjuje, da je bil od pretepenosti šokiran. Borut meni, da so se spravili nadenj, ker je dan ali dva prej govoril na neki javni debati. Njegovi kolegi pravijo, da so ga isti pretepači pozneje čakali pred domom še dva večera. Baje so isti ljudje pretepli še Stanka Mečino in Mirka Smrečnika (7.a oziroma 6.b slov. gimn.), eden jo je skupil v oko, drugi v trebuh. Primera nista bila prijavljena policiji, ker naj bi pretepanje bilo usakdanji pojav. (Glej tudi novejša poročila, ki to potrjujejo).

Neki Tišlar iz Dobrle vasi naj bi bil napaden v gostilni. V službi je na pošti (uslužbenec Rutarjeve trgovine v Dobrli vasi).

Franz Tomasch, mlad slovenski čevljar iz Kršne vasi pri Št. Lipšu, je sam potrdil, da so ga 10.10. ob 21. uri v gostilni Skoff v Stari vasi sklofutali. V prepiru, ki je bil uvod v pretep, so ga neki fantje iz Globasnice podprli, po njihovem odhodu pa jih je dobil. Zadnjo klofuto mu je primazal brat lastnika Skoffa, drugače pa je bil najbolj bojeviti nek »nepismen, mlad človek«. Tomasch se čudi, odkod mulariji denar za vsa popivanja okoli 10. oktobra; misli, da so bili plačani. Njegovo dekle je v Staru vasi slišala prepevanje »Deutschland, Deutschland über alles...«!

* * *

²⁵ Borut J. Sommeregger je 1987 na Dunaju doktoriral iz slavistike in komunikologije, 1994 magistriral v Ljubljani iz slovenistike; v začetku 90. let je s Karlom Smollejem sodeloval v prizadevanjih za mednarodno priznanje Slovenije, sedaj je namestnik direktorja Urada vlade RS za verske skupnosti.

Za Dumpelnika smo najprej slišali pri NT, potem pa je dr. Tischler v naši prisotnosti telefoniral Grilcu, ki mu je dogodek takole opisal: »Z Dumpelnikom sta vozila proti Sinči vasi, meter za njima pa z dolgimi lučmi neznan voznik. Dumpelnik je ustavil, stopil do voznika za njim in ga uprašal, kaj je narobe. Odgovora ni bilo. Ko sta odpeljala naprej, se je stvar ponovila. Dumpelnik je tokrat ustavil pred razsvetljenim vhodom podjetja Leitgeb v Sinči vasi (16.10. ob 23. uri). Na isto uprašanje kot prej je dobil odgovor: »Čuš, izdajalec!« in s trdim predmetom po glavi (Wutte pravil, naj bi napadalec imel v roki boksar). Portir najprej ni hotel pustiti Grilcu, niti da bi telefoniral na policijo, potem se je zgrozil, ko je slišal, da je šlo za dr. Dumpelnika, ki je ljudem dobro znan.« 18.X. sem ob drugem obisku na sedežu ZSO uprašal, če so že kaj ukrenili skupaj z NSKS. Janežič je odgovoril, da mu je napad sumljiv, da so imeli pri NSKS že preveč lažnih herojev, za kako skupno akcijo pa morajo dati iniciativo pri NSKS, ker je Dumpelnik njihov človek. Telefonsko številko ZSO dobro poznajo... Na NSKS so povedali (Zablačan, Jože Wakounig), da je NSKS že protestiral pri policiji in obvestil jugoslovanski konzulat.²⁶

5) GROŽNJE

16.X. neznan moški (drugače naj bi se oglašala pretežno ženska) zagrozil z bombnim napadom velikovški gimnaziji. »Nikdar več slovenske Koroške...!« Povod naj bi bil ravnatelj, ki je prijazen do Slovencev. Dijake so takoj poslali domov (Wieser, Zwitter...).

Wieserjevi so dejali »Kar strah imamo...« od neprestanih groženj in prepričevanj. Če gredo od doma, se bojijo s seboj vzeti avto, ker naj bi bil po njihovem na črni listi.

Zwitter: 9.10. so ga po telefonu obvestili, da bo naslednji dan atentat nanj. Vrsté se pozivi z zmerjanjem in spraševanjem: »Si še živ, svinja čuševska...?« Pokazal nam je pismo, v katerem mu nek upokojenec iz Nižje Avstrije, po rodu naj bi bil Korošec, napoveduje, da ga bo prišel ubiti. Spoznal ga bo po črnem šlajerju in po črnih rokavicah, ki jih bo nosil zato, da si ne bo posvinjal rok z njegovo krujo. Zwitter ne da nič na take grožnje. Na policijo se ne misli obračati s prošnjo za zaščito, misli da bi bilo brez uspeha in politično

* * *

²⁶ Prim. Dušan Nečak, cit. delo, str. 16-18. Janez Stergar et al., Kronološki pregled zgodovine koroških Slovencev od 1848 do 1983, v: Franček Brglez et al. (ur.), *Koroški Slovenci v Avstriji včeraj in danes*, Ljubljana-Celovec 1984, 1985 na str. 266 napad opisuje takole: »16. oktober 1972: Na cesti blizu Sinče vasi je napadalec ozmerjal s »čušem« in »izdajalcem« dr. Marka Dumpelnika (r. 25.4.1929 v Štebnu pri Pliberku, 1968-1972 podpredsednik Narodnega sveta koroških Slovencev) in mu težko ranil glavo. Napad so avstrijske oblasti označile za »pretep med dvema voznikoma.«

škodljivo, da bi imel kup policajev pred vrati. Pisma ob priliki meče proč, telefonskih pogovorov ne beleži. Opozorili smo ga, da kljub vsemu junačenju kot politični predstavnik koroških Slovencev mora skrbeti za svojo varnost; dostop do njega je z ulice praktično neoviran. Prosili smo ga tudi, da grozilna pisma da kserokstrati in nam posreduje en izvod. Beleži naj si tudi vsebinsko groženj po telefonu.

Na zadnjem zborovanju odbornikov ZSO so skoraj vsi od 120 navzočih poudarili veliko zaskrbljenost med ljudmi zaradi stalnih napadov in groženj (Zwitter). Znana grožnja z dinamitom sedežu ZSO.

Tischler je bil deležen zadnje grožnje po telefonu 2.X.1972. Neznanec je govoril knjižno nemščino. Tudi po njegovih podatkih so ljudje po deželi ustrašeni, groženj je vedno več; očitna je organizacija Heimatdiensta.

V Št. Petru so nekemu Slovincu zagrozili, da mu bodo požgali skedenj (dijaki doma ob Lendu).

Po dijaški oceni naj bi bile preplašene predvsem stare ženske (»Jugoslovanski bataljoni že marširajo...«). Upravnik doma ob Lendu pravi, da med gojenci ni večjega razburjanja: »Mi smo močni«, pravi za domski kolektiv.

Miru Miškulniku (iz Škofič) je na nekem parkirnem prostoru nek Nemeč zagrozil: »Čuši, vse vas bomo poslali čez Karavanke.« Ko je Miškulnik primer prijavil na žandarmeriji, mu je policaj zabrusil: »Slovenci postajate preveč freh!« (podatek ZSO).

Lucu Wutteju grozijo večkrat. Duakrat so prišli že z orožjem, da ga ubijejo; ne v zadnjem času. »Ljudje so zastrašeni...« (Wutte).

Zwitter poudarja, da že čutijo posledice, saj se omahljivi ne upajo prihajati na slovenske kulturne prireditve. Rutar in Wutte pripovedujeta, da imata gostilni prazni. Rutar pravi, da se to ob vsaki podobni priliki dogaja, potem mine. Ljudje pridejo k njemu kupovat na up, on jim da: »Seveda, saj si vedno kupoval pri meni...«

Ljubeljski carinik pravi, da ni čutili posebnega upadanja potovanj v Avstrijo. (Marjan Orožen na skupščinski seji: promet upadel za 20%, predvsem na račun Jugoslovanov). Wutte: dveh napovedanih avtobusov iz Jugoslavije ni bilo.

6) NAPADI NA SLOVENSKO PREMOŽENJE

- premazan dijaški dom ob Lendu; kljukaste križe je odkrila še isto noč policijska patrola, do jutra so jih odstranili (upravnik doma);

- premazana hranilnica v Kotmari vasi, »Volanjakova« hiša v Svatnah (ZSO);
- že pred mesecem počrnjena šipa nad dvojezičnim plakatом »Tudi jaz bi rad znal dva jezika« in zadnja stena posojilnice v Velikovcu. Nekdo z občine je obljubil, da bodo packarijo odstranili na občinske stroške. Na mojo pobudo je uradnik v posojilnici telefoniral na občino in vprašal, kdaj se bo to zgodilo. Čez tri minute je nekdo z občine telefoniral nazaj in povedal, da v najkrajšem času. Do tedaj so bili vsi delavci zaposleni z restauriranjem katedrale.²⁷

Wuttejevo pripovedovanje o napadu na njegovo gostilno: 1.9., ko je bila na radiu oddaja z njegovim govorom, je bilo zvečer v gostilni približno trideset ljudi. Ob 22,15 je velika panoramska šipa strahovito počila in se sesula. Luc – kot star partizan – je bil v hipu pod mizo. Tako tudi ostali. Ko je spoznal, da ni bilo strelno orožje ali eksploziv, ampak kamen, je Luc stekel ven in videl dva fanta, ki sta mu ušla v koruzo. V temi ju ni mogel najti. Kmalu je zabrnel avtomobilski motor, s pripravljenim vozilom sta oddrvela v Pliberk na sejem. Luc je prepričan, da sta bila fanta iz sosednje vasi. Eden je mizarški vajenec, drugi vajenec za avtomehnika. Luc je njuni imeni povedal na policiji. Preiskovalec (če se prav spominjam, Koren) iz Borovelj, sicer Nemeč ali ponemčen človek, vendar človek na mestu, se je strinjal, da je motiv narodnostna mržnja. Oba osumljena fanta je policija baje močno privijala, njun alibi, da sta bila v Pliberku, pa je zdržal. Pobudo za napad naj bi dal po Lucovem trdnem prepričanju domačin, kmečki sin, organizator snemanja napisov; že prej je pisal pisma proti Lucu v KTZ.

7) DRUGI PRIMERI DISKRIMINACIJE

Policija je preiskovala znani primer, ko pred meseci Wieserjevi²⁸ iz Sl. Plajberka voznik avtobusa ni hotel izdati karte, ko jo je zahtevala v slovenščini (v dialektu), čeprav je znano, da dobro zna »suovenje«. Šef celovške policije je bil pri Wieserjevih, mati je takoj sedla na avtobus in odšla h hčerki v Celovec, da jo pripravi na zasliševanje: »Ne boj se, bodi trdna!« Po več urah zasliševanja je dekle vztrajalo pri svojih navedbah. Šef policije je baje nekomu potožil, da tako trmastega otroka še ni videl. Dve sošolki, ki sta bili priči, sta se baje pri zasliševanjih zmedli. Wieserjevi ne vedo, da bi bil šofer kaznovan.

* * *

²⁷ Velikovška gotska župna cerkev seveda nima funkcije katedrale.

²⁸ Tedanja dijakinja Marija Wieser je poročena z zgodovinarjem Avguštinom Mallejem in je profesorica slovenske gimnazije v Celovcu.

Marko Sommeregger, Borutov brat, učenec 4. razreda glavne šole v Sinči vasi je imel v šolski karakteristiki zapisano v rubriki materinski jezik »deutsch«. Materi je to pokazal razrednik Fleihs (med vojno Sängergauleiter des Sängergaues Grenzland, vodja oktobrskih proslav...). Za Marka je zdaj mati uredila, gimnazijci iz Sinče vasi pa se boje, da imajo v svojih kartotekah vsi potvorjen materin jezik, ker jih je v prvem razredu učila nacistična učiteljica. Od profesorjev na gimnaziji bodo zahtevali, da kartoteke pregledajo in popravijo.

8) MOŽNOST NADALJNJE ESKALACIJE (IZJAVE ŠE PRED DINAMITNIM NAPADOM V ŠKOCJANU)

Vsi sogovorniki so se strinjali, da miru še ne bo kmalu, vsi so tudi vsaj dopuščali možnost za streljanje in bombne napade, v kolikor niso celo izrazili prepričanja, da gre razvoj gotovo v to smer:

Zwitter: usak trenutek se lahko začne, naloga ZSO je, da ljudi opozarja, naj ne nasedajo provokacijam. Za primer zaostritve - takšna obramba kot pod nacizmom. Tako stališče naj bi bilo po njegovem splošno uveljavljeno. Šef NDP dr. Burger v Št. Vidu (isto še Tischler...): »Krvoprelitje bi verjetno pomenilo konec vladne tolerance.«

Tischler: »Poostritev bo, če vlada takoj ne poseže vmes. Drugače se bodo Slovenci branili tako kot v predplebiscitnem času in leta 1936, 37...«

Aktivnost »Aktiv Rechts« - mladinske fašistične organizacije (dijaški dom Lend).

Uradno naj bi se sicer Heimatdienst distanciral od NDP (dijaški dom Lend).

Pri Mlinčah sem fotografiral transformator z napisi in znakom NDP.

Po debati v krogu slovenskih gimnazijcev - denunciacija v VZ (dijaki, Volkszeitung).

Wutte: »Revanša bo, revanša...«

Napad na Dumpelnika je napovedi potrdil. NSKS je na to opozorila jugoslovansko vlado, ko so sporočili o napadu na Dumpelnika.

Nikjer nisem zvedel za kak primer, ko naj bi policija preprečila banditizem, ali ga kaznovala. Ergo...

9) DELO NSKS IN ZSO TER DIJAŠKIH ORGANIZACIJ

»Oboji premalo odločni« (Wieserji).

»V nacionalnih uprašanjih smo odločno enotni. Po nedeljskem zborovanju je na tiskovni konferenci celo Inzko obsodil ÖVP in pohvalil evropsko zavest socialistov« (Zwitter). Enako o Inzku tudi Tischler, ki je prav tako zatrjeval, da so v vseh bistvenih narodnih stvareh enotni.

Sicer pa so odnosi slejkoprej ostali enaki. Primerjaj Janežičevo izjavo o Dumpelniku!

Žive so med ljudmi razprave o enotnem političnem nastopu; vsem je jasno vsaj to, da za ÖVP ne bo moč več glasovati.

Koroška dijaška zveza naj bi »spala zimsko spanje«, o Slovenski mladini tudi nič novega (dijaki).

10) STALIŠČA IN AKCIJE NEMŠKIH ORGANIZACIJ

Časopisne vesti o težavah vodilnih socialistov v prizadevanjih, da bi ohranili stranko enotno in disciplinirano, so sogovorniki potrdili s številnimi primeri. Od Vitusa Jesseja in občinskih odbornikov po raznih vaseh dalje. (Zdaj o tem vemo že več.)

Koroška študentska zveza na Dunaju je okoli 10. oktobra zahtevala, da dežela ukine pomoč Heimatdienstu (Zwitter).

Austrijska socialistična študentska zveza je ugotovila v sporočilu, da Slovenci predstavljajo na Koroškem nacistom nadomestek za Jude (Zwitter). SPÖ se je izredno izkazala v zadnjih dogodkih, vsaj vodstvo, za teren je bilo že na zadnjem občnem zboru jasno, da prevladuje stara mentaliteta (Zwitter).

Prijavo zoper Heimatdienst naj bi že vložil Sienčnikov sin (Zwitter).

Sindikata v celoti za vladne ukrepe, ÖVP-frakcija v njem seveda proti (Tischler).

ÖVP seveda računa na glasove socialističnih volivcev, dobila pa jih bo predusem FPÖ (Tischler).

Znana izjava Lige za človekove pravice na seminarju o Oberwartu, vsaj pri Ligi prihaja tudi do stikov med Koroškimi Slovenci in Gradiščani (Tischler).

Od ostalih avstrijskih organizacij podpirajo divjanje le montanistični burši iz Leobna, ki imajo botrstvo v Pliberku. 10.X. so bili zraven (Tischler).

8.–14.X. sta bila oba osma razreda slovenske gimnazije na ekskurziji na Dunaju. Večkrat so imeli priložnost opaziti v svoji bližini glavnega celovškega policijskega nadzornika za Slovence Krena.

8.X. je izvenparlamentarna »Ofensiv Links« na Kärntner Strasse pri univerzi²⁹ priredila demonstracije proti koroškemu šovinizmu. Odstranili so tablo z napisom »Enosmerna c.« /in jo nadomestili s/ »Sackgasse«.³⁰ Baje je policija dva aretirala in pretepla pohabljenca, ki se ji ni utegnil dovolj hitro umakniti. Slike ima Ofensiv Links in bi se jih verjetno dalo dobiti. Koroški dijaki so bili brez transparentov (pravzaprav po šolskem redu ne bi smeli na demonstracije, pa jih je prof. ... pustil). Ko so se vračali k svojemu avtobusu, je pred njimi vozila policijska patrolja. Za vokalom je bilo še kup policajev v pripravljenosti. Fantom so baje žugali v avtobus (Sommeregger idr.).

Pri predavanjih, ki jih pripravlja katoliška študentska skupina pod okriljem ÖVP, nestrpnost v diskusiji, po uradnem koncu pa so se baje slovenski dijaki kar dobro pogovorili z njimi (Sommeregger idr.).

11) REAKCIJA JAVNOSTI

Dvojezične table so stalna tema pogovorov. V gostilni lahko hitro zaslišiš zabavljanja čez Simo in Čuše. Splošen strah – umetno podpihovan, da so dvojezične table prvi korak k jugoslavizaciji. Diferenciacija sicer obstaja, skoraj nihče pa se ni pripravljen upreti terorju. Kvečjemu od strani opazuje dogajanja in se zgraža. Nihče ne nastopi javno proti mitom obrambnih bojev, edino večje družbe – Quelle ... - so upale odkloniti oktobrske plakate (zadnja dva podatka – Zwitter).

V času našega obiska pri Zwitteru ga je poklical Nemeč, primarij. Zagotavljal mu je, da njuno prijateljstvo ostaja, kljub zadnjim dogodkom. Zwitteru je sin pisal, da na Dunaju na splošno obsojajo Korošce in da so postali slovenski študentje naravnost zanimivost.

Radio poroča le o dejstvih; ko je omenil, da table odstranjujejo »zavedeni ljudje«, je ÖVP protestirala (Zwitter, Srienč). Dejstva so seveda ustrezno filtrirana, da ne bi povzročala razburjanja. Slišal sem slovensko oddajo, 18.X. popoldne. O škocjanski eksploziji v prejšnji noči, ni bilo poročila.

Tischler poudarja predvsem pomen »molčeče množice«. Trdi, da ni mogoče reči za posamezen sloj ali starostno skupino ali poklice, da bi se resneje zastavljali sedanji noriji. Tudi dobri prijatelji njegovega sina, intelektualci,

* * *

²⁹ Očitno napačna lokacija.

³⁰ Slepa ulica.

se v pijanosti spravijo nadenj s »Čušom« in »Titovcem«. Potem pa hodijo jokati in se opravičujevat. Tischler pravi: »In vino veritas«.

Dijaki pravijo, da so odnosi z nemškimi osmošolci dobri.

Javnost naj bi resno računala z možnostjo, da v primeru odločne jugoslovanske akcije pridejo na Koroško čete OZN (Rutar). Boje se tudi Rusov, ki utegnejo preko Jugoslavije priti na avstrijske meje in nastopiti kot zagovorniki Slovencev (Rutar).

Drugih novih opažanj ni.

12) ZBIranJE DOKUMENTACIJE

Kar so imeli gradiva na ZSO in NSKS, so ga večinoma razdelili novinarjem. Sta pa obe organizaciji na tiskovni konferenci obljubili, da bosta zbrali dovolj gradiva za vsakega zainteresiranega. Za INV so obljubili zbrati čimveč materiala tako na ZSO, kot na NSKS. Poleg organizacij še kup dijakov, Marijan Srienč, Čeh Havel v Globasnici.

Najobsežnejšo zbirko plakatov naj bi imel prof. Mežnar,³¹ ki stalno zbira s pomočjo dijakov material za študijsko knjižnico v Ravnah.

13) PREDLOGI IN PROŠNJE SLOVENCEV

- a) *kako je INV proučil mednarodnopravne možnosti ukrepanja ZSO, NSKS in Jugoslavije (Zwitter), »Hudiča, kaj pa dela ljubljanska Univerza?!« (Tischler);*
- b) *Jugoslavija naj odgovori Koroščem na njihovo prošnjo za pomoč ne preko generalnega konzula, ampak na sprejemu v Ljubljani ali – kar bi bilo še bistveno bolje – v Beogradu (Zwitter in Tischler);*
- c) *proučiti možnosti direktnega apela manjšine na OZN in*
- č) *pritožbe Dumpelnika na Evropski svet (seveda, če na vseh avstrijskih instancah ne bo uspel);*
- d) *organizirati koncerte koroških pevskih zborov po Jugoslaviji (Zwitter);*
- e) *poskrbeti za ureditev slovenskega muzeja v Celovcu (gimnazija??) (Huttravi; doma imajo hranilnik CMD »Mal položi dar, doma na altar!« in razglednice s taborov. Če bi se kaj takega ustanovilo, bi radi odstopili.)*

* * *

³¹ Vsekakor profesor Zvezne gimnazije za Slovence v Celovcu, pisatelj Janko Messner.

Na splošno so poudarjali, naj se Jugoslavija enkrat neha bati odločnih akcij, če se jih oni sami ne. Željni so podpore matičnega naroda (ki so jo v deklaracijah sicer v zadnjih dneh res že dobili, v dejanjih pa ne).

3.XI.1972

Janez Stergar

Komentirati vsebino, kvaliteto in današnjo historično uporabnost mojega poročila, seveda ne bi bilo dostojno. Zato naj govori samo zase! Dodam naj samo opozorilo, da k poročilu nekako sodi še »Seznam letakov s Koroške – jesen 1972«; večino letakov sem zbral na opisani poti in jih hrani dokumentacija INV pod številko SO 1576. Iz prvega meseca svojega službovanja na inštitutu hranim še kopiji dveh drugih krajših elaboratov o tedanjih avstrijsko-jugoslovanskih odnosih in obravnavi manjšinske tematike na seji vodstva slovenske Socialistične zveze delovnega ljudstva.³²

Moj povratak s Koroške je sovpadal z izredno sejo vseh zborov Skupščine SRS 20.10.1972, na kateri so obravnavali tudi odgovore na poslanska vprašanja v zvezi z dogajanjem na Koroškem. Študentje smo imeli tedaj v skupščini poslanca Toneta Remca ter bili zastopani v skupščinski komisiji za mednarodne odnose in podkomisiji za manjšinska vprašanja.³³ Na izrednem zasedanju je imel krajši referat tudi Tone Zorn,³⁴ moj bodoči inštitutski predstojnik. Že od daleč mi je mahal z izvodom »Kärntner Tageszeitung« in me spraševal, kaj vse da sem počel na Koroškem. KTZ je v številki 19.10.1972 ob fotografiji razstreljenega daljnovidnega stebra objavil tudi članek, ki se je v veliki meri nanašal na aretacijo Marijana Srienca in mene v Velikovcu. Takole piše:

DIE ORTSTAFELN ALS VORWAND FÜR TERRORAKTE?

Sportkontakte zwischen Kärnten und Slowenien »eingefroren«

Klagenfurt (KTZ). Die Auseinandersetzungen um die zweisprachigen Ortstafeln nehmen immer bedenklichere Ausmasse an. Ein Sprengstoffanschlag auf einen Hochspannungsmast, Resolutionen, Protestnoten,

* * *

³² 8.11.1972 sem zaključil pregled »Meddržavni odnosi SFRJ : Republika Avstrija od 1. sept. do 9. nov. 1972«, 19.11.1972 pa »Poročilo o seji predsedstva in izvršnega odbora RK SZDL Slovenije 18.11.1972 v Ljubljani«; seje sem se udeležil še kot predstavnik Skupnosti študentov.

³³ Nekaj o študentski vpetosti v stike z zamejstvom Janez Stergar, Republika Slovenija in zamejstvo 1945-2002. V: *Acta Histriae*, Koper, 11, 2003, št. 2.

³⁴ Tone Zorn. Beseda o Kärntner Heimatdienstu na skupni seji vseh zborov Skupščine Slovenije o Koroški dne 21. /20.:/ oktobra 1972. V: *Vestnik koroških partizanov*, Ljubljana, 6, 1973, št. 1, str. 18-20.

neue Bombendrohungen... Die Kärntner Sicherheitsdirektion hat in Zusammenarbeit mit Polizei und Gendarmerie jedoch alle nur erdenklichen Massnahmen getroffen, um weitere Anschläge zu verhindern. Behördlichen Erhebungen zunach liegt der Verdacht nahe, dass in Südkärnten nun auch eingereiste Elemente am Werk sind, denen die »Kärntner Sache« Vorwand und willkommener Anlass ist, Terrorakte zu setzen und für Unruhe zu sorgen.

/.../ Ein grösserer Tumult brach gestern am Hauptplatz in Völkermarkt los. Eine Menschenmenge sammelte um den 22jährigen Studenten Marian Srienc aus Klagenfurt und den Laibacher Rundfunkangestellten Janez Stergar, die beschuldigt wurden, von einer Anschlagtafel einen Aufruf zum 10. Oktober heruntergerissen zu haben. Der Gendarmerie gelang es, Tätlichkeiten zu verhindern. Srienc und Stergar lehnten es später ab, sich den Beamten gegenüber auszuweisen und wurden daher zum Posten mitgenommen. Nach der Feststellung der Identität setzte man die beiden wieder auf freien Fuss. Wie sich schliesslich herausstellte, soll Srienc die Plakate allein entfernt und Stergar nur dabeigestanden haben. Srienc wurde angezeigt. Der Student gab an: »Ich wollte die Plakate für eine Laibacher Fernsehendung verwenden, im übrigen beabsichtigte ich, die Reaktion der Bevölkerung zu testen.« /.../35

Velikovški incident je na kratko opisan – torej »je prišel v zgodovino« - v dveh kronologijah; soavtor obeh sem bil tudi sam, a sta obe šli skozi uredniško presojo.³⁶ Čeprav oktobra 1972 ni bilo veliko aretacij na Koroškem in čeprav je o najini velikovski na prvi in drugi strani pisal osrednji, vladni koroški dnevnik KTZ, pa

* * *

³⁵ Krajevne table kot izgovor za teroristična dejanja? Športni sukri med Koroško in Slovenijo »zamrzneni« - Celovec (KTZ). Spori glede dvojezičnih krajevnih tabel dobivajo vedno nevarnejši obseg. Razstrelitev daljnovidnega stebra, resolucije, protestne note, nove bombne grožnje... Koroška varnostna uprava je v sodelovanju s policijo in orožništvom vendar sprejela vse možne ukrepe za preprečitev nadaljnjih napadov. Po uradnih ugotovitvah obstaja sum, da so sedaj na Koroškem na delu tudi tuje sile, ki jim »koroška stvar« predstavlja izgovor in dobrodošel povod, da izvajajo teroristična dejanja in skrbijo za nemir. - /.../ Včeraj se je na Glavnem trgu v Velikovcu sprožil večji glasen prepir. Množica ljudi se je zbrala okoli 22-letnega študenta Mariana Srienca iz Celovca in ljubljanskega radijskega uslužbenca Janeza Stergarja, ki so ju obdolžili, da sta z razglasne table strgala poziv za 10. oktober. Orožništvu je uspelo preprečiti nasilnost. Srienc in Stergar sta nato odklonila, da bi se izkazala uradniku in so ju zato odvedli na /orožniško/ postajo. Po ugotovitvi identitete so oba spet osvobodili. Kot se je končno izkazalo, naj bi Srienc sam odstranil lepake, Stergar pa temu samo prisostvoval. Srienca so prijavili. Študent je izjavil: »Lepake sem hotel uporabiti za ljubljansko televizijsko oddajo, sicer pa sem nameraval preveriti odziv prebivalstva.«

³⁶ Janez Stergar, Dušan Nečák, Selected Chronology... (cit. delo), kjer na str. 11 piše, da je bil Srienc obsojen na 300 šilingov kazni in da rezultat pritožbe še ni znan. Janez Stergar et al., Kronološki pregled... (cit. delo) na str. 266 piše: »Čeprav je ob septembrskih in oktobrskih pogromih na dvojezične krajevne napise avstrijska policija stala ob strani, je v Velikovcu aretirala Marijana Srienca (r. 18.10.1950 v Žvabeku, uslužbenec Slovenske prosvetne zveze, režiser in igravec) in Janeza Stergarja (tedaj študent, sodelavec Radia Študent), ker sta z oglasne deske snela stara plakata koroškega Heimatdiensta in s tem »napadla privatno lastnino KHD.«

si dogodek ni »zaslužil« omembe v omenjeni Nečakovi kronologiji,³⁷ ki za dogodkovno zgodovino vojne za krajevne napise ostaja referalno delo.

Zaradi orožniškega ukrepanja 18.10. v Velikovcu sta predsednik in tajnik Zveze slovenskih organizacij na Koroškem 27.10. pisno protestirala pri varnostni direkciji za Koroško.³⁸ Med drugim sta zapisala: »Gre tu očitno za dvojno mero pri ukrepanju: na eni strani se odvede koroški Slovenec zaradi tega, ker je snel lepak privatne organizacije s privatne table na policijo, se protokolira njegove osebne podatke, se ga zaslišuje ter se mu zagrozi s kaznijo, na drugi strani pa proti koroškim Slovencem nastrojeni snemalci dvojezičnih tabel lahko v navzočnosti varnostnih organov demontirajo dvojezične napise, ne da bi varnostni organi proti njim ukrepali ali vsaj zapisali njihova imena ali številke njihovih avtomobilov. Zveza slovenskih organizacij na Koroškem zato izraža svoje ogorčenje nad tem različnim ukrepanjem /.../ Tako različno ukrepanje varnostnih organov ni le proti ustavnim določilom enakosti državljanov pred zakonom, marveč tudi proti tozadevnim jasnim določilom listine OZN človekovih pravic in osnovnih svoboščin, h kateri je pristopila tudi avstrijska republika. /.../«

Sam sem svoj opis in komentar velikovških dogodkov objavil v reviji »Vestnik koroških partizanov« (letnik 6, 1973, št. 1, str. 16-17):

AVSTRIJA KAZNOVALA PRVEGA »TERORISTA«

Celovški časopis »Kärntner Tageszeitung«, glasilo vladajoče socialistične stranke, je 19. oktobra 1972 na prvi in drugi strani v članku pod naslovom »Die Ortstafeln als Vorwand für Terrorakte?« senzacionalistično pisal o pripetljaju, ki sem mu bil podpisani prejšnjega dne priča v Velikovcu. Ker omenjeni ni objavil mojega popravka, o dogodku pa so pisali tudi slovenski časopisi, bo bralce verjetno zanimalo, kaj se je v Velikovcu 18. oktobra res dogodilo tako pomembnega, da je avstrijsko pravosodje imelo za potrebno nekoga obsoditi na znatno denarno kazen.

Kot sodelavec Radia Študent iz Ljubljane sem se sredi oktobra mudil na Koroškem in zbiral material za oddajo o dogodkih, zvezanih s postavitvijo dvojezičnih tabel in s praznovanjem obletnice plebiscita. Na poti me je spremljal uslužbenec Slovenske prosvetne zveze iz Celovca Marijan Srienc. Najin obhod koroških vasi je bil uspešen, saj sva zbrala vrsto opozoril, ki dokazujejo, da je šlo septembra in oktobra 1972 na Koroškem za odkrit pogrom na Slovence.

* * *

³⁷ Dušan Nečak, *Kronologija važnejših dogodkov...* (cit. delo).

³⁸ Prepis hrani dokumentacija INV pod št. SO 1516.

Teško bi si bilo misliti, da Velikovec ne bi bil oblepljen s plakati in ovešen z zastavami domoljubnih barv. Ko sva se z Marijanom že vračala proti avtomobilu, sva sredi trga opazila na razglasni tabli dva stara plakata, ki ju še nisva poznala. Ker je v bližini stal policaj in se z nekom pogovarjal, je brez obotavljanja dozorel »zloben naklep«, da je v takih okoliščinah pravzaprav obvezno sneti plakat. Stopila sva vsak na eno stran in začela skrbno odpenjati vsak svojega; risalne žebličke sva skrbno pripenjala nazaj na tablo. Približno ducat mimoidočih je obstalo in opazovalo prizor. Vmešaval pa se v najin posel ni nihče. Le majhen možic je pousem pordečel v obraz in hitel k žandarju, da ga opozori na dva »nevarna tipa«. Že sva hotela s plakatoma oditi k avtomobilu, ko nama je orožnik zastavil pot in Marijanu iztrgal »plen« iz rok. Kaj vendar da počneva in kdo sva, je jezno spraševal. Odgovor je bil miren, tako kot najina vest: avstrijski državljan in novinar iz Jugoslavije; da zbirava plakate, je vendar očitno. »Je prepovedano«, se je glasil odgovor, ki ni dopuščal ugovorov. Midva se seveda nisva strinjala in Marijan je v blagoglasni koroški nemščini pričel prepričevati orožnika, naj nama plakata vrne in se ne pusti motiti, če se tudi takrat ni, ko so mu pred nosom snemali dvojezične napisne table. Orožniku ni bilo do prerekanja in naju je odganjal, vendar se nisva dala. Nastopil sem kot novinar in si izposloval dovoljenje, da smem pogovor snemati na magnetofon.

Ker ni odnehala ne ena ne druga stran, smo se preselili na občino in čez nekaj minut smo se z Marijanovim avtom družno odpeljali na okrajno glavarstvo, kjer naj bi rešili problem, ali smeva odnesti dva plakata, ki vabita na prireditev, ki je že minila. Tam, da nas čaka še prevajalec, dr. Pavle Apovnik, so še sporočili po telefonu.

Na poti proti glavarstvu pa nas je prehitel kombi s policaji, nas ustavil in eden njih je naročil Marijanu, naj odpelje za njimi. Ustavili smo se pred okrajnim orožniškim poveljstvom. Najprej spet poskus, da bi naju z vpitjem in številčno premočjo zmedli, ko pa so videli, da naju njihovo razburjanje očitno le zabava, so hitro odnehali. Odslej je bil najglasnejši Marijan, ki jim je pel levite o tem, da v Avstriji očitno veljajo eni zakoni za Nemce in drugi za Slovence.

Na poveljstvu se je Marijan izkazal z osebno izkaznico, za ugotovitev moje identitete je zadostovala novinarska izkaznica Radia Student. Orožniki so imeli veliko posla s pisanjem, uradnega zapisnika pa niso napisali; midva nisva ničesar podpisala. Najin problem so pravno razložili takole: plakat je privatna lastnina Kärntner Heimadientsta in samo lastnik sme svojo last sneti z oglasne deske. Za najina razglabljanja, ali sme kdo drug poškodovati plakat s tem, da čezenj nalepi drugega, ali sme mimoidoči pobrati letak, ki leži na tleh, ter, ali smejo orožniki trgati plakate slovenskih društev (kar se je

dogajalo), in končno, ali naj stari plakati večno vise na oglasnih deskah, ker jih lastniki običajno ne snemajo, orožniki niso pokazali razumevanja. Marijan bo obsojen! Jaz sem sicer orožniku, ki je znal slovensko, odločno zatrdil, da sem en plakat odpel jaz, toda mladi inšpektor tega ni hotel upoštevati. Ko so naju že galantno potiskali skozi vrata, sem ponovno zahteval, da pri kazni upoštevajo tudi mene, pa nič. Očitno bi stvar kot jugoslovanski državljani preveč zapletel. Po nekako petdesetih minutah od začetka »akcije« sva se lahko mirno odpeljala naprej.

Omenjeni članek v *Kärntner Tageszeitung* ima v osmih stavkih vsaj toliko netočnosti. Neznani avtor je pisal o »velikem hrušču« na trgu in o množici ljudi, ki naj bi se zbrala. Čeprav sem študent, sem za koroško javnost postal uslužbenec radia Ljubljana. Pisal je, da je Srienec sam hotel sneti en plakat, policija pa da mu je to preprečila in naju odpeljala, ker naj bi se ji upirala. Ker KTZ mojega odgovora ni objavila, avstrijski tožilec ne bo izvedel, da sem v pismu priznal soudeležbo pri inkriminiranem aktu. Tako tudi ne bom izvedel, kaj avstrijske oblasti mislijo o dejstvu, da sta 18. oktobra dopoldne, ob najinem obisku na orožniškem poveljstvu v Velikovcu nad pisalno mizo enega izmed tamkajšnjih uslužbencev visela lepaka z napisoma »Slovenske Koroške ni!« in »Zahtevamo ugotavljanje manjšine!«

Janez Stergar

Ljubljana, Majde vrhovnikove 30

EPILOG

Marijan Srienec je bil obsojen na plačilo denarne kazni zaradi »hudobnega poškodovanja tuje lastnine«. Zase ne morem trditi z gotovostjo, ali sem bil na koncu enako obsojen, ker je vse pravno zastopanje in tudi morebitno mojo kazen prevzel kar odvetnik dr. Franci Zwitter, tedanji predsednik Zveze slovenskih organizacij. V letih nadaljnjega diplomatskega, pravnega, medijskega in še kakšnega zaostrovanja koroškega manjšinskega vprašanja se ob drugih oblikah študija nisem odrekel neposrednemu »raziskovanju z udeležbo«. Na Koroško sem zahajal še vnaprej in bil tam tudi ob ugotavljanju manjšine 14.11.1976. Ob študijskem bivanju na Dunaju sva se z inštitutskim kolegom Nečakom tedaj enkrat udeležila tudi manifestacij za uresničevanje 7. člena.

Koliko je bilo tako aktivno zavzemanje za manjšinske in še kakšne demokratične pravice vseh avstrijskim in slovenskim oblastnikom, se sam nisem posebej spraševal. Da pa so se spraševali nekateri poklicni ali vpoklicani idej-

nopolitični dušebrižniki, sem na svoji koži občutil že v študentskih letih ter v drugih oblikah pozneje na inštitutu.³⁹ Iz prvih let slovenske samostojnosti nekje hranim pismo Ministrstva za notranje zadeve RS, da o meni v svojih arhivih ne hranijo ničesar. Ministrstvo sem povprašal po svojem morebitnem dosjeju neposredno zatem, ko sem lahko videl, prevedel in s komentarjem objavil popis avstrijskega policijskega dosjeja prijatelja Marjana Sturma,⁴⁰ katerega ime se je prvič pojavilo v širši javnosti prav zaradi prizadevanj za dvojezične krajevne napise na Koroškem.

Objava »udba.net« in šifra za bivšega, »opuščenega sodelavca« obveščevalnih služb ob mojem in še kakšnem inštitutskem imenu (npr. predvojnega tigrovca in povojnega družbenega odrinjenca, a odličnega poznavalca primorskega zamejstva Alberta Rejeca, ki naj bi »udbovec« morebiti postal že spomladi 1945, ko so ga s sremske fronte privedli na zasliševanja v belgrajske zapore...!?) v znameniti novi Lajovičevi knjigi⁴¹ odpira nov vidik tudi v osrednji temi pričujoče razprave. V Arhivu RS si še nisem utegnil ogledati svojega nenadno najdenega dosjeja in povezanosti njegove vsebine z inštitutskim dokumentacijskim in raziskovalnim delom, ki ga je med različnimi vladnimi resorji koristil (ali izkoriščal) tudi notranji. Vnaprej pa verjamem, da je bil med bralci, »uporabniki« mojega poročila o oktobru 1972 na Koroškem tudi kdo iz službe s popularno oznako »udba«.

Poleg vsebine v uvodnih odstavkih predstavljene Gsettnerjeve argumentacije pa za »zimzeleno« aktualnost razprav o pogromu jeseni 1972 končno ves čas poskrbi neizvajanje ali nepopolno izvajanje določb 7. člena Avstrijske državne pogodbe, avstrijskega zakona, vladne uredbe in odločbe ustavnega sodišča o dvojezičnih krajevnih napisih.

* * *

³⁹ Nekaj malega o tem: Janez Stergar, *Sedem desetletij ljubljanskega Inštituta za narodnostna vprašanja*, Ljubljana 1995, str. 34-37.

⁴⁰ Janez Stergar, *Dosje državljana S. Kratki kurz četrtsotletne zgodovine koroških Slovencev. V: Delo*, Ljubljana, 20.4.1991.

⁴¹ Dušan S. Lajovic, *Med svobodo in rdečo zvezdo*, Ljubljana 2003.